

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/38646> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Pronk, Michiel

Title: Verandering van geloofsvoorstelling : analyse van legitimaties door Antony Flew, Cees Dekker en Raymond Bradley

Issue Date: 2016-03-30

Hoofdstuk 4. Van God naar geen god

Als eerste casus heb ik de verandering van Antony Flew bestudeerd: hij kwam in de loop der jaren tot de overtuiging dat er een hogere intelligentie is wiens bestaan gekend kan worden vanuit de natuur. Vervolgens heb ik de verandering van geloofsvoorstelling van Cees Dekker bekeken: hij verliet zijn eerdere affiniteit met 'intelligent design' voor het idee van theïstische evolutie. Het grote verschil tussen beide veranderingsprocessen was dat de geloofsvoorstelling van Dekker gekoppeld was aan een authentiek religieuze betrokkenheid.

Een interessante vraag is: wat gebeurt er als die authentiek religieuze betrokkenheid verdwijnt? Wat betekent dat voor de geloofsvoorstellingen? Hoe kun je dat veranderingsproces intellectueel beoordelen? Daarom wordt de casus die in dit hoofdstuk centraal staat, gevormd door iemand die voorheen de geloofsvoorstelling had dat God bestond en deze ingeruild heeft voor de gedachte dat er geen god is. Het boeiende aan deze casus is ook dat deze tegengesteld is aan de eerdere twee: daar werd beide keren uitgekomen bij (of vastgehouden aan [Dekker]) een idee van God.

Bij de bestudering van deze casus laat ik mij weer leiden door de drie centrale vragen: (a) hoe rechtvaardigt betrokkene zijn verandering van geloofsvoorstelling intellectueel; (b) komt de rechtvaardiging overeen met de verandering zoals ik die reconstrueer; (c) hoe is de rechtvaardiging van de uitkomst van de verandering als intellectuele rechtvaardiging, vanuit epistemologisch oogpunt, te beoordelen? De wijze waarop ik dit uitwerk, wijkt af van de vorige twee casussen. Ik behandel ditmaal niet een persoon die zowel zijn stellingname voorafgaand aan de verandering als een beschrijving van zijn verandering en ook zijn nieuwe positie heeft gedocumenteerd. Op internet wemelt het van getuigenissen van mensen die hun godsgeloof vaarwel hebben gezegd. Er zijn ook de bekende voorbeelden, zoals Karen Armstrong die enkele jaren als non verbleef in een klooster of Dan Barker die van predikant atheïst werd.¹ In de meeste gevallen mist er een bereflecteerde stellingname van voor het 'bekeringsmoment'. Een verklaring daarvoor biedt Fowler met zijn geloofsstadia: het loslaten van het geloof ontwikkelt zich in veel gevallen tijdens de adolescentie of de vroege volwassenheid; dat is een tijd waarin men nog geen artikelen of boeken schrijft.

Als aanvulling op de twee uitgebreidere casussen heb ik ervoor gekozen om aandacht te geven aan Raymond Bradley (1931), emeritus-hoogleraar filosofie

¹ Ik hanteer hier atheïsme in de zin dat iemand dat van zichzelf zegt en er geen band meer is met een godsdienst. Een lid van een kerk die het bestaan van God ontkent, is volgens dit uitgangspunt geen atheïst.

aan de Simon Fraser University in British Columbia (Canada). Ik heb voor hem gekozen, omdat hij net als Antony Flew hoogleraar filosofie was. Daarbij geeft hij een uitgebreide rechtvaardiging van zijn verandering. Bradley heeft een drietal artikelen aan zijn verandering gewijd in het blad *The Open Society*, het tijdschrift van de Nieuw-Zeelandse vereniging voor rationalisten en humanisten. Daarbij stipt hij de verandering ook aan in zijn autobiografie op de website van Simon Fraser University. In de eerste paragraaf bespreken we de ontwikkeling in zijn denken; in de tweede paragraaf geef ik mijn reconstructie.

4.1 Raymond Bradley: en God bestond niet meer

Voordat ik de verandering van Raymond Bradley beschrijf, is het goed om enkele theoretische noties uit het eerste hoofdstuk naar voren te halen. Een eerste vraag is of het hier gaat om een verandering van *geloofsvoorstelling*. Deze heb ik omschreven als ‘een bewering binnen een taalspel, een bewering die te maken heeft met de algemene orde van het bestaan en aanspraak doet op waarheid. Deze waarheidsaanspraak veronderstelt een werkelijkheid. De plausibiliteit van de voorstelling kan ondersteund worden door rituelen, ervaringen en het deel uitmaken van een gemeenschap.’ Is het ontkennen van het bestaan van God wel te beschouwen als een geloofsvoorstelling? Ik doe dat hier wel. Ik gebruik het begrip zoals je bijvoorbeeld spreekt over politieke ideologieën. Daarmee kun je verwijzen naar het liberalisme en naar het socialisme. Het zijn twee tegengestelde standpunten, maar ze vallen binnen hetzelfde domein. Zo vat ik het ontkennen van het bestaan van God op als vallend binnen de categorie ‘geloofsvoorstellingen’. In zekere zin deed ik dat ook al in het hoofdstuk over Flew, waar een verandering van geloofsvoorstelling de overgang van atheïsme naar deïsme betrof.

Een andere notie uit het eerste hoofdstuk is dat de rechtvaardiging voor een bepaald publiek bedoeld is en dat dat publiek invloed heeft op de vorm van de rechtvaardiging. Het is niet irrelevant dat Bradleys artikelen in het blad van de Nieuw-Zeelandse vereniging voor rationalisten en humanisten verschijnt: dit kan ervoor zorgen dat Bradley zijn verandering rationeler wil voordoen dan dat die is. Ditzelfde geldt voor zijn biografie op de website van de universiteit.

Deze artikelen zijn ook reconstructies achteraf, waarbij vaak een impliciete teleologische structuur gehanteerd wordt. Dat toont zich in de autobiografische informatie van deze filosoof op de universitaire website:

Yet my first philosophical thoughts came in childhood, at the age of 8 when my cousin and I were trying to find two clover leaves that were exactly the same. It gradually dawned on me that our search was futile since no two objects, clover leaves or whatever, could be exactly the same, i.e., have all their properties – including being in the same place at the same time – in common. As I learned later, I had discovered Leibniz's Principle of the Identity of Indiscernibles for myself.²

Een simpel spelletje wordt als een voorafschaduwning gezien van de filosofische carrière.

Bradley is in 1931 geboren en zijn nieuwe atheïstische overtuiging had hij bereikt toen hij ongeveer 18 jaar was, dus rond 1950. De artikelen in *The Open Society* zijn gepubliceerd in 2004 en 2005. De terugblik is dus na een verloop van 50 jaar. Dat versterkt het risico dat herinneringen vervormd kunnen zijn, vanuit het latere perspectief.

*Er bestaat geen krachtig argument om te geloven*³

Bradley begon de beschrijving van zijn veranderingsproces in *The Open Society* met de opmerking dat hij blij was dat hij als 'christenfundamentalist' was opgegroeid: hij kwam ter wereld in een baptistisch gezin.

Because the fundamentalist beliefs of my early years gave me something tough to chew on, something to cut my teeth on intellectually. Not for me the gummy mouthings of liberal preachers, dishonestly clothing the wolf of fundamentalism in the softer semantics of liberal theology.⁴

Zijn streng religieuze opvoeding zorgde voor een achtergrond waartegen hij zich af kon zetten: de Bijbel is Gods woord, men kan en moet gered worden door geloof in Jezus Christus of anders gaat men naar de hel. Tijdens het ontwikkelen van zijn 'kritische krachten' werd het Bradley duidelijk dat al die voorstellingen nergens op berusten. Hij plaatste daarbij de kanttekening dat het de vraag is of hij ook zo

² Bradley, 'Biography' op <http://www.sfu.ca/philosophy/people/faculty/profiles/ray-bradley.html#religion>. Geraadpleegd op 23 juni 2015.

³ Ik maak voor deze beschrijving gebruik van een drietal autobiografische artikelen van Raymond Bradley. Zij zijn als een serie verschenen in *The Open Society*, 77 (2004-4), 78 (2005-1), 78 (2005-2). Geraadpleegd op <http://reason.org.nz/journal>, op 23 juni 2014.

⁴ Bradley, 'From Fundamentalist to Free-thinker: It all began with Santa' in *The Open Society* 77 (2004-4), 2.

gemakkelijk tot die conclusie was gekomen als hij opgevoed was in een liberale familie.

Opvallend aan deze openingszinnen is dat het geloof getekend wordt als een set van waarheden. Zij worden als proposities beschouwd die getest kunnen worden. Deze keuze voor een bepaald soort cognitieve orthodoxie komt vaak voor bij atheïstische polemiek. Eenzelfde insteek is te zien bij Herman Philipse die Richard Swinburne als zijn ideale opponent gebruikt.⁵

Naast de opvoeding was er een extra druk op Bradley. Hij was het oudste kind binnen het gezin en zijn opa was voorganger geweest bij de Baptisten. Een eerste herinnering wordt gevormd door het overlijden van deze opa. Hij leed aan een ziekte die hij had opgelopen tijdens zijn werk als kapelaan in Caïro. Over zijn kleinkinderen sprak hij op zijn sterfbed een zegen uit. Tegen Bradley zei hij dat hij zijn mantel overgaf aan hem: Bradley werd door de opa gezien als zijn opvolger. Bradley voelde zich geroepen om in zijn grootvaders voetstappen te treden. Heel zijn tienerjaren stonden in het teken van de kerk. Hoe komt het dan dat hij het geloof vaarwel heeft gezegd?

Basically because I asked questions and wasn't satisfied with evasive answers or spurious reasonings. That's a simple way of explaining it. But I can fairly say that from very early on I displayed many of the dispositions that later characterised my career as an academic philosopher.⁶

Bij deze laatste zin kun je de vraag stellen of Bradley niet de impliciete teleologische structuur gebruikt die eigen is aan een bekeringsverhaal.

Tijdens zijn kindertijd kwam de vraag naar boven waarom er zoveel verschillende godsdiensten zijn en zoveel verschillen binnen godsdiensten. Daarnaast was er de Kerstman. Tot zijn zesde à zevende jaar geloofde hij op eenzelfde manier in de Kerstman als in Jezus. Zijn geloof bezat dezelfde stelligheid. Het bestaan van de Kerstman was ook omgeven met moeilijkheden. Er waren heel veel kerstmannen en wie was daarvan de echte? Een moeilijke ethische vraag was daarbij: waarom gaf de Kerstman aan rijke kinderen veel cadeaus en aan arme weinig? Op school waren er ook kinderen die niet geloofden in de Kerstman. Uiteindelijk vertelden zijn ouders Bradley dat de Kerstman niet bestond. Hij had het gevoel dat tegen hem gelogen was. Kon hij hen wel vertrouwen bij andere dingen? Hij besloot om nooit meer iemand op zijn woord te geloven. Veel van de vragen met betrekking tot de Kerstman speelden later ook bij het geloof. De verschillen

⁵ Zie Philipse, *God in the Age of Science?: A Critique of Religious Reason*, (Oxford, 2012).

⁶ Bradley, 'From Fundamentalist to Free-thinker: It all began with Santa', 3.

binnen een religie werd voor Bradley een probleem toen hem rond zijn achtste jaar door zijn moeder verboden werd om te spelen met een jongetje uit zijn straat, omdat die familie katholiek was. Als dat gezin niet tot de ware stroming binnen het christendom behoorde, hoe kon het dan dat hij het geluk had Baptist te zijn? Hij bleef echter betrokken bij de gemeenschap. Toen hij veertien jaar was, liet hij zich dopen. Aan het waarom van zijn doop wijdt Bradley weinig woorden. Hij begint meteen met een sceptische vraag:

Might I not have been deluding myself when, aged 14, I was immersed into the baptismal waters and felt the "indwelling of the Holy Spirit"? What with the church choir singing, "Where he leads me I will follow" in tones of deepest solemnity, it was all very moving.⁷

Welke ervaring of emotie speelde daarbij een rol? De muziek is plechtig, maar de emotie blijft onduidelijk. Het geloof blijft voor Bradley een zaak van intellectuele waarheden. Terugkijkend is hij sceptisch over die ervaring. Een ervaring die het scepticisme voedde, was dat hij in die tijd deel uitmaakte van een koor dat zong bij evangelisatieacties. Verschillende mensen kwamen een paar keer achter elkaar tot geloof. Dat voelde erg vreemd, zo schrijft hij.

Bradley beschrijft zichzelf als een lezer. Zijn kindertijd werd gevuld met het lezen van religieuze boeken. Met het lezen van die boeken kwamen vragen op: als God een God van liefde was, waarom strafte hij Adam en Eva zo zwaar en daarbij al hun nakomelingen? Aan de hand van Arthur Mee's *Children's Encyclopaedia* ging er een wereld voor hem open. Veel van de kennis in die encyclopedie vervat, was in strijd met de kennis die vanuit het geloof werd gepresenteerd. Bij hem kwam ook het verlangen om de Bijbelse figuren historisch te plaatsen, maar dat bleek bijzonder lastig te zijn. Bradley plaatst deze leeservaringen in de tijd dat hij tien à elf jaar was. Tegelijkertijd kwamen er vragen op binnen zijn eigen geloof. Hij vroeg zijn moeder wat de hemel precies is en zij kon daar geen duidelijk antwoord op geven. Daarbij kwam de vraag over Gods alwetendheid. Ook daar had zijn moeder geen antwoord op. Zijn twijfels deelde hij alleen met zijn moeder.

Dat veranderde toen het gezin verhuisde en hij op een studiekekring in de kerk ging. Vragen als 'welke ervaring laat zien dat je opnieuw geboren bent' kwamen daar aan bod. De discussie beperkte zich niet tot die studiekekring, maar ging vaak verder op straat of bij iemand thuis. Bij zijn ouders kwamen er twijfels over die discussies met zijn vrienden en zij wilden dat iemand van de kerk zich er

⁷ Ibidem, 3.

mee ging bemoeien, die goed onderlegd was. Deze 'brain trust sessions' duurden niet lang. Bradley werd naar mensen gestuurd die als expert te boek stonden.

First, I spent an evening with the President of the Baptist Theological College, but he gave up before nine pm. Then came a day in the Titirangi home of the redoubtable Dr E M Blaiklock, Professor and Head of Classics at the University of Auckland, a friend of my father.⁸

Gesproken werd er over de historische Jezus en over het probleem van het kwaad. Blaiklock hield vast aan het Bijbelse idee dat de mens een vrije wil heeft en God de wereld goed heeft geschapen. Het overtuigde Bradley niet.

At the end of a day that tested my intellectual stamina beyond anything I'd experienced before, he had a simple confession: "Ray. I can't answer your questions. All I can do is ask you to go to the Bible Training Institute Bookroom and buy the following books... Read and pray."⁹

Bradley kocht de boeken en bad, maar hij werd niet overtuigd.

Daarbij was nog iets wat zijn denkweg bepaalde. In het jaar voor zijn discussie met Blaiklock moest hij op school leren discussiëren. Een discussie ging over schepping en evolutie. Bradley koos voor 'schepping' en hij zocht alle argumenten op tegen evolutie. Hij kwam er echter achter dat hij niet geloofde in wat hij verdedigde. Enige tijd dacht Bradley nog dat een vorm van deïsme verdedigbaar was en waren de woorden van Jezus een morele bron, maar ook deze ideeën verloren zijn kracht.

So, by the age of 18, I was an atheist about all gods and other creatures of imagination, myth, and superstition. First, a self-avowed 'atheist'; then, a bit later, an unabashed one. No longer in fear of the Devil, I saw no need to cower before that unfashionable word.¹⁰

Als je de verandering en de rechtvaardiging van Bradley in ogeschouw neemt, zijn er verschillende dingen die opvallen. Een eerste is de leeftijd waarop hij atheïst wordt. Dat lijkt sterk op de weg van Flew. Daarbij maakte ik de opmerking dat die verandering goed te beschouwen vanuit het ontwikkelingspsychologische schema

⁸ Bradley, 'From Fundamentalist to Free-thinker' in *The Open Society* 78, (2005-5), 2.

⁹ Ibidem 3.

¹⁰ Ibidem 5.

van Fowler. In wat Fowler de zesde fase noemt, 'Individuative-Reflective Faith', komt het geloof in de jongvolwassenheid onder spanning te staan.¹¹ Door kritische reflectie worden de eigen opvattingen tegen het licht gehouden en daarin eigen keuzes gemaakt, wat in beide gevallen van Bradley en Flew leidt het tot opgeven van het idee van het bestaan van God.

Daarbij valt op dat Bradley het verhaal vertelt vanuit zijn huidige identiteit als hoogleraar filosofie. Hij heeft daarbij weinig oog voor de ervaringskant van religie en reflecteert niet op de impact van het sociale gebeuren van het geloof op hem, terwijl er toch een zware druk op hem lag door de zegening van zijn opa. Dat valt ook op aan de paar regels die hij aan zijn verandering wijdt in de biografie op de website van de universiteit:

At age 10, modal issues raised their head again in the form of problems about God's foreknowledge and my freedom: How could I do other than what God knew I would do? Reading the volumes of systematic theology that had been bequeathed to me didn't help with that one. Neither did it help answer a question which continued to haunt me throughout my teenage years, and eventually helped lead to the abandonment of my faith: How is it possible for a perfectly good God knowingly to create an evil world?¹²

Er is geen woord over de sociale context en de betrokkenheid bij het geloof. In andere 'deconversie'-verhalen valt juist de invloed van de sociale context op. Zo vertelt Walter Sinnott-Armstrong in zijn autobiografische reflectie dat de relatie met een ongelovige vriendin de mogelijkheid opende om uit het gelovige milieu te komen.¹³

In het verhaal van Bradley komen bekende argumenten tegen het bestaan van God terug: het probleem van het kwaad en de moderne wetenschap. Echter, de argumenten hoefden niet te leiden tot het ontkennen van het bestaan van God. Voor de waardering van de uitkomst van het proces is in mijn ogen zijn voorkeur voor onversneden christendom, geen lightversie, van belang. Bradley gaf zelf al aan dat het anders had kunnen verlopen als hij in een liberaler milieu was opgevoed.

¹¹ Fowler, *Stages of Belief: The psychology of human development and the quest for meaning*, (San Fransico, 1981) 117-210.

¹² Bradley, 'Biography' op <http://www.sfu.ca/philosophy/people/faculty/profiles/ray-bradley.html#religion>. Geraadpleegd op 23 juni 2015

¹³ Sinnott-Armstrong, 'Overcoming Christianity' in *Philosophers Without Gods*, Antony (red.), (Oxford, 2007) 69-79.

4.2 Reconstructie, rechtvaardiging en weging

Reconstructie

In de vorige hoofdstukken heb ik steeds een schematische reconstructie geboden van de verandering. Hoe zag het onderzoeksprogramma eruit voor de verandering en hoe erna? Op grond van beide autobiografische bijdragen, de bijdragen op de website van de universiteit en de drie artikelen in *The Open Society*, krijgen wij alleen inzicht in de afwijzing van de oude positie. Het is wat te veel eer om te spreken van een onderzoeksprogramma, waar het ging om het vanuit de ouderlijke en kerkelijke omgeving aangereikte geloof. Op Bradleys huidige 'onderzoeksprogramma' hebben wij wel zicht. Na zijn pensionering in 1996 heeft hij meegedaan aan verschillende debatten en zich in verschillende artikelen over zijn stellingname geuit.

In een debat met William Craig spelen twee onderwerpen een rol: de vraag naar de veroorzaker van het heelal en de vraag of een goede God mensen naar de hel kan sturen.¹⁴ De ontkennende antwoorden op deze vragen kun je beschouwen als de belangrijkste hypothesen van Bradleys onderzoeksprogramma: er is geen veroorzaker van het heelal en een goede God bestaat niet. In andere discussies en artikelen komen deze thema's steeds terug. Zo is er uit 2005 een open brief aan Antony Flew waarin Bradley hem bekritiseert, omdat Flew waarde begint te hechten aan bewijzen voor het bestaan van God.¹⁵ Dit artikel bestaat grotendeels uit een weerlegging van het theïsme en veel minder een positieve uiteenzetting van de eigen positie.¹⁶ Daarbij valt op dat de vraag of de goede God mensen naar de hel kan sturen, diep verankerd ligt in Bradleys biografie. Met dat idee werd hij opgevoed. Dat speelde een belangrijke rol in zijn jeugd.

¹⁴ Zie Bradley, 'Can a Loving God send People to Hell?' en 'Craig's Kalamitous Cosmological Argument: a Reply to His God 'God, Time, and Infinity' op http://www.sfu.ca/content/dam/sfu/philosophy/docs/bradley/kalam_argument.pdf en http://www.sfu.ca/content/dam/sfu/philosophy/docs/bradley/loving_god.pdf. Geraadpleegd op 23 juni 2015.

¹⁵ Op <http://infidels.org/kiosk/article/an-open-letter-to-professor-antony-flew-397.html>, geraadpleegd 15 september 2015.

¹⁶ Zie bijvoorbeeld Bradley, 'The Meaning of Life: Reflections on God, Immortality, and Free Will' op <http://infidels.org/kiosk/article/the-meaning-of-life-reflections-on-god-immortality-and-free-will-745.html>. Geraadpleegd op 23 juni 2015.

Figuur F. Bradleys veranderde 'onderzoeksprogramma'

De harde kern is hier de ene keer beschreven met het bestaan van God en de andere keer met zijn niet bestaan. De andere zaken zijn te beschouwen als hulphypothese. Kunnen wij hier ook andere dingen terugzien zoals de negatieve en positieve heuristiek? Als positieve heuristiek zou je Bradleys zoektocht in de theologische en filosofische literatuur kunnen beschouwen en als negatieve zijn betrokkenheid bij het geloof. Daarbij komt gelijk een moeilijkheid om de hoek kijken. Het is erg lastig om de authentiek religieuze betrokkenheid van Bradley te formuleren, hoewel deze er zeker wel was. Zijn doop laat zien dat er ook een positieve wijze was waarop hij bij het geloof was betrokken, al krijgen wij daar geen vat op.

Een vraag die je kunt stellen, is of er ook een positieve en negatieve heuristiek te formuleren valt bij de nieuwe positie. De negatieve heuristiek is niet lastig onder woorden te brengen: dat is het ontcrachten van de argumenten dat God wel bestaat. Een positieve heuristiek zou in dit geval zijn op welke manier de overtuiging dat God niet bestaat, wordt ontcracht. Een formulering van deze heuristiek ontbreekt in mijn ogen bij Bradley.

Rechtvaardiging

Converts to religion, when they talk about their conversion experiences, essentially never cite arguments as the reason. Rather, they recount emotional crises, or emotional experiences that they construed in

revelatory terms, and they credit these with their change in belief. [...] On the other hand, apostates, in explaining their loss of faith, characteristically do cite straightforward, cognitive reasons—like their increasing appreciation of science, say; or the fact that it just dawned on them how self-contradictory were the religious ideas taught to them when they were younger.¹⁷

Met andere woorden: gelovigen rechtvaardigen hun verandering aan de hand van ervaringen en ongelovigen rechtvaardigen hun verandering aan de hand van argumenten. Deze observatie is in mijn ogen grotendeels correct; het wordt bevestigd door het verhaal dat ik hierboven heb beschreven. De vraag is wel of het proces door die cognitieve redenen ook redelijker is. Bij Flew zagen wij dat hij zijn toevlucht nam tot rationele argumenten om zodoende recht te doen aan zijn identiteit als filosoof. De redelijke manier van rechtvaardigen zoals wij die in het verhaal tegenkomen, zegt veel over de standaarden die in het milieu worden gehanteerd waar naartoe men veranderd is, en dat daarmee het primaire publiek is geworden voor de verantwoording. De nieuwe gelovige komt in een context waarin religieuze ervaringen vaak als belangrijk tellen. Voor de atheïst is het veel belangrijker om zich op een rationele manier te rechtvaardigen.

Door de manier waarop het proces van veranderen in het verhaal wordt gepresenteerd, lijkt het alsof het veranderingsproces wel hierop moest uitlopen. Het wordt gepresenteerd als een logisch eindpunt. Die vanzelfsprekendheid wordt echter niet gestaafd door het verhaal. Bradley vraagt zich bijvoorbeeld af of hij, als hij in een liberaal christelijk gezin was opgegroeid, wel tot zijn huidige positie was gekomen. Ik denk dat de veranderingsprocessen van de betrokkenen – je kunt dat ook stellen over veranderingsprocessen in het algemeen – contingent zijn. Dat komt in de eerste plaats, doordat wij ons nooit voornemen om op het niveau van ideeën te veranderen: je voornemen om een nieuw idee te gaan aanvaarden is in zichzelf problematisch, omdat je het idee dan al aanvaard hebt. Verandering op het niveau van ideeën is iets wat ons overkomt. Door boeken, ervaringen of wat dan ook beginnen voorstellingen te verschuiven. Op andere gebieden kunnen wij ons wel voornemen om te veranderen zoals op het gebied van gedrag: stoppen met roken, vaker sporten.

Om die verschuivingen in opvattingen te rechtvaardigen ontwikkelen velen een eigen narratief. De moeilijkheid is dat in het narratief de uitkomst als dwingend wordt beschouwd door de impliciete teleologische structuur. Echter, als je de

¹⁷ Drake, 'Comments' op <http://www.newappsblog.com/2012/02/results-on-the-survey-on-natural-theological-arguments.html>, geraadpleegd op 2 juni 2014.

verhalen overziet, zie je veel kantelpunten waarop de betrokkene ook een andere kant op had kunnen gaan.

Intellectueel te rechtvaardigen?

Op verschillende manieren heb ik de intellectuele rechtvaardiging geproblematiseerd. Het proces is wel inzichtelijk te maken, maar bij Bradley is het proces niet logisch dwingend, terwijl die suggestie wel wordt gewekt. Echter, daarmee ben ik er nog niet, omdat ik ook de vraag stel of de verandering zoals die door mij is gereconstrueerd, intellectueel te rechtvaardigen is.

Het is mogelijk om dit proces als een verbeteringsproces te zien, simpelweg omdat de oude hulphypotheses onder spanning zijn komen te staan en er gezocht is naar een nieuwe positie. Vanuit het idee dat een nieuwe positie wel de oude maar de oude niet de nieuwe kan verklaren, een voorbeeld van Taylors tweede type, is de nieuwe positie als beter te beoordelen dan de eerste. Echter, hier stuiten wij op hetzelfde probleem als in het vorige hoofdstuk: hoeveel dichter is men bij de waarheid gekomen? Is het logisch dwingend dat men van theïst atheïst wordt? Bradley zegt zelf dat hij mogelijk op een ander punt was uitgekomen als hij een ander vertrekpunt had gehad. Een vraag is ook of de nieuwe positie te waarden is los van de oude. Het probleem waar wij op uitkomen, is dat wij als buitenstaanders, met de gehanteerde criteria, niet weten of de nieuwe positie echt beter is.

4.3 Van God naar geen god: een balans

Aan de hand van het verhaal van Raymond Bradley hebben wij gekeken naar de leidende vragen in dit onderzoek. Veelal zagen wij een bevestiging van de patronen die in eerdere casussen ook aan het licht kwamen.

De moeilijkheid die wij eveneens op het spoor kwamen, was dat in de intellectuele rechtvaardiging van de betrokkene de uitkomst van het proces als dwingend wordt getekend, terwijl er veel kantelpunten waren die ook tot een andere uitkomst hadden kunnen leiden. Een veranderingsproces is contingent en de intellectuele rechtvaardiging daarvan ook. Bij de rationele reconstructie stuiten wij op een vraag die in het vorige hoofdstuk ook naar voren kwam: hoeveel brengt deze verbetering ons dichter bij de waarheid? Hoe weten wij dat die nieuwe positie echt een verbetering is?